Qabul qilindi: 8-sentabr 2026-yil • Ma’qullandi: 14-sentabr 2026-yil • Nashr qilindi: 17-sentabr 2026-yil

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING INTERPERSONAL INTELLEKT KO‘NIKMALARINI BAHOLASHNING MEZONLI-DIAGNOSTIK TIZIMI: VAZIYATLI TOPSHIRIQLAR, KUZATUV VA REFLEKSIV DALILLAR INTEGRATSIYASI

G‘ulomova Oychexra Nu’monjon qizi
Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti
Orcid: 0009-0003-2861-1225

Annotatsiya. Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning interpersonal intellekt ko‘nikmalarini mezonli baholash tizimi ishlab chiqiladi. Nazariy-metodik tahlil asosida vaziyatli javob, kuzatilgan harakat va refleksiv dalil farqlanadi. To‘rt komponentli diagnostik profil, darajaviy rubrika va dalillar ziddiyatini tekshirish tartibi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: interpersonal intellekt, mezonli baholash, pedagogik diagnostika, vaziyatli topshiriq, kuzatuv, refleksiya, validlik, integratsiya.

KIRISH

Bo‘lajak o‘qituvchining shaxslararo vaziyatga maqbul javobni bilishi, uni suhbatda bajarishi va o‘z ta’sirini qayta baholashi aynan bir natija emas. Kompetentlikni dispozitsiyalar, vaziyatni idrok etish, talqin va qaror qabul qilish orqali kuzatiladigan faoliyat bilan bog‘lovchi yondashuv ushbu farqni nazariy jihatdan asoslaydi [1]. Pedagogik diagnostikaning muammosi ko‘p vosita qo‘llashdangina emas, ularning dalillari qaysi xulosaga asos bo‘lishini aniqlashdan iborat.

Mouw, Fokkens-Bruinsma va Snippe tadqiqotida virtual muhitdagi sinfni boshqarish strategiyalaridan foydalanish haqidagi o‘z-o‘zini baholash kuzatuv natijalari bilan to‘liq mos kelmagan [2]. Jeisy, Berthold va Baumgartnerning jismoniy tarbiya o‘qituvchilariga oid tadqiqotida esa idrok–talqin–qaror uchligi nazariy asos bo‘lsa-da, yopiq javobli videotest uchun bir o‘lchovli model maqbulroq bo‘lgan [3]. Demak, metodik

komponentlarni ajratish ularning mustaqil psixometrik omillar ekanini oldindan isbotlamaydi.

Ushbu maqolada interpersonal intellekt ko‘nikmalari suhbatdosh pozitsiyasini dalillar bilan anglash, insonparvar javobni amalga oshirish, hamkorlikni muvofiqlashtirish va muloqotni tuzatishning o‘rganiladigan usullari sifatida operatsionallashtiriladi. Ular tug‘ma intellekt, ekstraversiya yoki butun shaxsiyatning o‘lchovi sifatida olinmaydi. Refleksiya interpersonal faoliyatni boshqaruvchi mexanizm sifatida kiritiladi, biroq o‘zini anglash bilan boshqani tushunish aynanlashtirilmaydi.

Tadqiqot maqsadi vaziyatli topshiriq, amaliy kuzatuv va refleksiv dalillarni mezonlar orqali bog‘laydigan rivojlantiruvchi diagnostik tizimni ishlab chiqish. Asosiy savol: turli manbalardan olingan muvofiq yoki qarama-qarshi dalillarni talabaning ko‘nikmasi va zarur pedagogik yordami haqidagi ehtiyotkor xulosaga qanday aylantirish mumkin? Taklifning o‘ziga xosligi yagona ball yaratishda emas, xulosa uchun dalilning yetarlilik shartlarini belgilashdadir.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-metodik loyihalashga asoslanadi. Manbalar kompetentlikni faoliyatda baholash, vaziyatga xos ko‘nikmalar, o‘zini baholash hamda tadqiqot etikasi bilan bevosita aloqadorligi va tekshiriladigan nashr ma’lumotlariga egaligi bo‘yicha maqsadli tanlandi. Konseptual qiyoslash, operatsionallashtirish va shartli pedagogik vaziyatni modellashtirish qo‘llandi. Bu barcha adabiyotlarni qamrab oluvchi tizimli sharh yoki yakunlangan validatsiya tadqiqoti emas.

Tahlil birligi “da’vo, topshiriq, dalil, talqin, pedagogik qaror” bog‘lanishidir. Avval ko‘nikma mazmuni, keyin uning namoyon bo‘lish sharoiti, kuzatiladigan belgi va noto‘g‘ri xulosa xavfi aniqlandi. Standartlarda validlik muayyan foydalanish uchun ballar talqinining daliliy asoslanganligi bilan bog‘lanadi [4, 1-bob]. Shu sabab natijalarda tizim loyihasi taqdim etiladi; respondentlar, o‘sish foizlari yoki ishonchlilik koeffitsiyentlari yaratilmagan.

NATIJALAR

Diagnostik tizim to‘rt pedagogik komponent asosida quriladi. Komponent rivojlantiriladigan faoliyat sohasini, mezon uning sifatini, indikator esa muayyan vaziyatdagi kuzatiladigan belgisini ifodalaydi. Baholash vositasi indikatorni yuzaga chiqarishi kerak; aks holda talabaning ko‘nikmasi emas, topshiriqning noqulayligi o‘lchanishi mumkin. Quyidagi matritsa mualliflik loyihasi bo‘lib, tayyor standartlashtirilgan intellekt testi hisoblanmaydi.

1-jadval. Komponent mezon, dalil matritsasi

Komponent va mezon	Vaziyatli topshiriq dalili	Kuzatuv va refleksiv dalil	Yetarli bo‘lmagan belgi
Kognitiv-perseptiv: pozitsiyani kontekstda anglash	Faktni taxmindan ajratadi; muqobil izoh va aniqlashtiruvchi savol beradi.	Suhbatdosh javobini qayta ifodalaydi; yangi ma’lumotdan keyin talqinini yangilash sababini ko‘rsatadi.	Yodlangan ta’rif yoki o‘quvchiga berilgan umumiy yorliq.
Emotsional-empatik: hissiy holatga ehtiyotkor va hurmatli javob	His-tuyg‘uni taxmin sifatida ifodalaydi; kamsitmaydigan javob va uning chegarasini asoslaydi.	Hissiy taxminini suhbatdosh bilan tekshiradi; bosimsiz muloqot qiladi; noqulay ta’sirni tan olib tuzatadi.	Tabassum, ko‘zga qarash yoki “men mehribonman” bayonining o‘zi.
Kommunikativ-hamkorlik: ishtirok va kelishuvni muvofiqlashtirish	Bir necha manfaatni ko‘rsatadi; ishtirok etish yo‘li va tekshiriladigan kelishuv taklif qiladi.	So‘zni bo‘lmasdan tinglaydi; vazifalarni kelishadi; bajarilish va qayta aloqa shartini aniqlashtiradi.	Ko‘p gapirish, guruhning jimligi yoki umumiy mahsulot sifati.
Refleksiv-regulyativ: harakatni dalil bilan qayta ko‘rish	Muqobil qaror va uni tanlash sababini yozadi; kutiladigan oqibatni taxmin qiladi.	Aniq epizodni tahlil qiladi; tuzatishni takroriy ijroda qo‘llaydi; yangi oqibatni tekshiradi.	Bezakli esse, o‘ziga yuqori baho yoki faqat uzr so‘rash.

Dalillar integratsiyasi ularni bir xil vaznga ega ovozlar sifatida sanash emas. Vaziyatli javob pedagogik mulohazani, kuzatuv harakatni, refleksiya esa uning anglangan sabablari va tuzatish rejasini yoritadi. Andrade o‘zini baholashning rivojlantiruvchi vazifasini keyingi tuzatish imkoniyati bilan bog‘laydi [5]. Shunga ko‘ra, refleksiv bayon amaldagi muvaffaqiyatsizlikni bekor qilmaydi, biroq keyingi mashq nishonini aniqlashtiradi.

Bir hodisaning video, kuzatuv varaqasi va talaba izohida takrorlanishi uchta mustaqil muvaffaqiyat deb hisoblanmaydi. Yozma javob bilan ijro mos kelmasa, topshiriqni

tushunish, vaziyatning o‘zgargan shartlari, ko‘rsatilgan yordam va baholovchi talqini qayta tekshiriladi. Natija “qobiliyati past” degan yorliq emas, qaysi harakat va sharoitga qo‘shimcha dalil zarurligini ko‘rsatadigan diagnostik profil bo‘ladi.

Sifat darajalari va bahoni chiqarish qoidalari. Har bir komponent uchun 0–3 tartibli kodlar taklif etiladi. Ular teng masofali sonlar emas: 2 kodi 1 dan ikki baravar yuqori ko‘nikma degani emas. Jadvaldagi mezonlar guruhdagi boshqa talabalar natijasiga emas, faoliyat tavsifiga tayanadi. Daraja shaxsning doimiy xususiyatini emas, mazkur sharoitdagi faoliyat sifatini bildiradi. Bu chegaralar rivojlantiruvchi tahlil uchun ishchi taklifdir; ularni rasmiy attestatsiya me’yoriga aylantirish alohida asoslashni talab qiladi.

2-jadval. To‘rt darajali analitik rubrikaning tayanch tavsiflari

Komponent	0 namoyon bo‘lmadi	1 qisman	2 mustaqil	3 moslashuvchan
Kognitiv-perseptiv	Berilgan dalilni noto‘g‘ri talqin qiladi; taxminni fakt deb oladi.	Asosiy belgini topadi, lekin izohni tekshirish uchun yordam kerak.	Fakt va taxminni ajratib, izohini aniqlashtiruvchi savol bilan tekshiradi.	Yangi ma’lumot qarshisida dastlabki izohni qayta qurib, o‘zgarishni asoslaydi.
Emotsional-empatik	Mavjud hissiy signalni inkor etadi yoki kamsituvchi javob beradi.	Hurmatli ibora ishlatadi, ammo holatni tekshirish va javobni moslashda qiynaladi.	Hissiy holatni majburan belgilamaydi; tekshiradi va hurmatli javob beradi.	Murakkablashgan holatda empatiya va asosli talab chegarasini birga saqlaydi.
Kommunikativ-hamkorlik	Suhbatni egallaydi; muqobil ishtirok va kelishuvga yo‘l ochmaydi.	Fikrlarni eshitadi, ammo vazifa yoki kelishuvning bajarilishi noaniq qoladi.	Ishtirokni muvofiqlashtiradi; rollar, mas’uliyat va qayta aloqani kelishadi.	Yangi ziddiyat paydo bo‘lganda kelishuvni tomonlar bilan qayta moslashtiradi.
Refleksiv-regulyativ	Epizod dalilini chetlab, faqat o‘zini oqlaydi; tuzatish ko‘rsatmaydi.	Muammoni tan oladi, lekin tuzatish rejasi umumiy yoki ijrodan uzilgan.	Aniq dalilga tayangan tuzatishni qayta ijroda amalga oshiradi.	Tuzatish prinsipini boshqa vaziyatga ko‘chirib, natijasini qayta tekshiradi.

“Dalil yetarli emas” yozuvi 0 kodidan ajratiladi: rol bunday harakatni talab qilmaganida yoki yozuv sifati yetishmaganida past baho qo‘yilmaydi. 0 faqat ko‘nikmani ko‘rsatish uchun yetarli imkoniyat bo‘lib, mezonga mos harakat namoyon bo‘lmagan epizodga tegishli. Yordam turi, mustaqil, neytral eslatma yoki mazmunli ko‘mak, alohida

qayd etiladi. Kuchli ko‘mak ostidagi ijro mustaqil daraja sifatida talqin qilinmaydi.

2–3 darajalarni tasdiqlashda mezonga tegishli bevosita ijro dalili talab qilinadi; 3 daraja mazmunan o‘zgartirilgan topshiriqdagi moslashtirish bilan tekshiriladi. Umumiy ball hisoblanmaydi: bir komponentdagi kuchli natija boshqa komponentdagi dalil yetishmasligini yashirmasligi kerak. Bir sharoit va bir bosqichdagi dalillar qarama-qarshi bo‘lsa, yakuniy daraja o‘rniga muammo qaydi va qayta kuzatuv vazifasi beriladi.

Diagnostik protokol va shartli pedagogik vaziyat. Boshlang‘ich protokol uchun mazmunan farqli ikki vaziyat taklif etiladi: tengdoshlar o‘rtasida ishtirokni muvofiqlashtirish va o‘quvchi yoki ota-ona e’tiroziga javob berish. Mashq va yakuniy diagnostika uchun mazmuni takrorlanmaydigan, murakkabligi qiyoslanadigan vaziyatlar ajratiladi. Ikki vaziyat tanlanishi dastlabki tashkiliy yechimdir, ko‘nikmaning barqarorligini kafolatlovchi empirik minimum emas. Har bir topshiriqda maqsad, kontekst, ishtirokchilar ma’lumoti, javob vaqti, yordam chegarasi va kuzatiladigan indikatorlar oldindan yoziladi.

Dastlab talaba vaziyat matnini o‘qib, fakt, taxmin, aniqlashtiruvchi savol va ehtimoliy qarorni qayd etadi. So‘ng rolli suhbat yoki mikrodarsda qarorini bajaradi. O‘quvchi rolidagi tengdosh oldindan belgilangan yangi ma’lumotni ayni bosqichda kiritadi; barcha talabalar uchun murakkablik va yordam imkoniyati qiyoslanadigan bo‘lishi kerak. Kuzatuvchi hukm emas, aniq ibora, harakat va uning vaqtini yozadi.

Ijrodan keyin talaba “Nimani ko‘rdim?”, “Qanday taxmin qildim?”, “Qaysi javob ta’sirni ko‘rsatdi?”, “Nimani va nega o‘zgartiraman?” savollariga dalil bilan javob beradi. Refleksiyaning ikkinchi bosqichi tuzatilgan suhbat yoki yangi vaziyatdagi qisqa ijrodir. Topshiriq tartibi barcha ishtirokchilar uchun bir xil saqlanadi; refleksiyadan oldingi va keyingi ijrolar bir-biriga qo‘shilmay, alohida o‘quv holatlari sifatida qayd etiladi.

Shartli vaziyat. Guruhli topshiriqda bir o‘quvchi jim, ikkinchisi barcha javobni o‘z zimmasiga olgan. Bo‘lajak o‘qituvchi yozma tahlilda jimlikni “qiziqmaslik” deb belgilaydi. Suhbat davomida esa jim o‘quvchining materialni tayyorlagani, lekin sherigi so‘z bermaganini biladi. Kuzatuvning markaziy savoli talaba chiroyli gapirdimi emas, yangi dalildan keyin taxminini o‘zgartirdimi va ishtirokni qayta tashkil etdimi, degan savoldir. Bu

misol kuzatilgan real hodisa emas.

Kuzatuvchi dalil sifatida “tayyorlagan qismingizni qanday taqdim etishni xohlaysiz?” kabi aniqlashtiruvchi savol, so‘zga navbat berish va guruh kelishuvini tekshirishni qayd etishi mumkin. Biroq o‘quvchining roziligi avtomatik ravishda yuqori bahoni anglatmaydi: u bosim ostida ham rozi bo‘lishi mumkin. Shuning uchun javobning kamsitmasligi, tanlov imkoniyati va vazifaga muvofiqligi birgalikda ko‘rib chiqiladi.

Talaba keyingi refleksiyada “hammani tingladim” desa-yu, kuzatuvda suhbatdosh so‘zi bir necha marta bo‘lingan bo‘lsa, manbalar o‘rtachasi chiqarilmaydi. Epizod qayta ko‘riladi, vaziyat izohi olinadi va yangi suhbatda tuzatish tekshiriladi. Boshqa holatda kuzatuvda to‘g‘ri harakat bo‘lib, yozma asoslash sust chiqishi mumkin; bu natija ham avtomatik ravishda ko‘nikma yo‘qligi deb olinmaydi. Til, yozish talabi va tushunish usuli aniqlashtiriladi.

Diagnostik xulosa varaqasida komponent, daraja yoki dalil yetishmasligi, topshiriq kodi, aniq epizod, yordam turi, muqobil izoh va keyingi mashq ko‘rsatiladi. “Ishtirokni kelishish dalili bor, lekin yangi e’tirozga javob hali tekshirilmagan” shaklidagi xulosa umumiy shaxsiy bahodan farq qiladi. Pedagogik yordam shu bo‘shliqni to‘ldirishga qaratiladi; yakuniy qayta aloqa talabaning o‘zini ayblashini emas, bajariladigan keyingi harakatni talab qiladi.

MUHOKAMA

Validlik va ishonchlilikni tekshirish dasturi. Taklif etilgan tizim har bir xulosaning dalil manbasi va chegarasini ochiq ko‘rsatishga yo‘naltirilgan; uning mavjud vositalardan ustunligini baholash uchun qiyosiy ma’lumotlar kerak. Videotestdagi muvaffaqiyat haqiqiy sinfdagi harakat bilan aynan bir o‘lchov emas; Jeisy va hammualliflar o‘z vositasining fan va topshiriq formatiga bog‘liqligini qayd etadi [3]. Shu sabab bu yerda xorijiy vositaning tayyor validligi o‘zbek pedagogik ta’limiga ko‘chirilmaydi.

Birinchi tekshiruv mazmun va javob jarayoniga qaratiladi. Pedagogika metodistlari, amaliyotchi o‘qituvchilar va baholash mutaxassislari vaziyatlarning kasbiy ahamiyati, indikatorning kuzatilishi va rubrika chegaralarini alohida baholashi taklif etiladi. Kichik

sinovda talabalardan topshiriqni qanday tushungani so‘raladi. Faqat “mutaxassislar ma’qulladi” degan qayd yetarli emas: bahsli tavsiflar, rad etilgan variantlar va kiritilgan tuzatishlar hujjatlashtiriladi.

Ikkinchi tekshiruv baholovchilar muvofiqligidir. Ikki baholovchi bir xil yozuvlarni avval mustaqil kodlaydi; muhokama keyin o‘tkaziladi. 0-3 kodlari uchun vaznlangan kappa usulidan foydalanish mumkin [6]. Tanlangan vaznlar, aniq moslik ulushi, toifalar taqsimoti va noaniqlik oralig‘i birga beriladi. “Dalil yetarli emas” tartibli daraja sifatida hisobga kiritilmaydi. Kelishib olingan yakuniy baholardan dastlabki moslik koeffitsiyentini hisoblash tavsiya etilmaydi.

Uchinchi tekshiruv boshqa topshiriq va sharoitga umumlashtirishdir. Bir talabaning bir nechta vaziyat hamda baholovchidagi dalillarini solishtirish vaziyatga yoki baholovchiga bog‘liq farqni aniqlash uchun kerak [1]. Dastlabki bosqichda komponentlar yig‘indisi yoki yagona ichki muvofiqlik koeffitsiyenti to‘rt mustaqil ko‘nikma isbotidek taqdim etilmaydi. Namuna kengaygach, vaziyatlar soni va komponent tuzilmasi tegishli o‘lchov modellari bilan tekshiriladi.

Adolatlilik, etika va metodologik chegaralar. Baholashdagi til talabi, raqamli tajriba yoki nogironlik bilan bog‘liq to‘siq o‘lchanayotgan ko‘nikmaning o‘rnini egallamasligi kerak [4, 3-bob]. Mahalliy moslashtirishda hurmatning yagona tashqi belgisi, masalan, doimiy ko‘zga qarash talab etilmaydi. Ko‘mak topshiriqqa kirishni ta’minlashi mumkin, ammo aynan baholanayotgan muloqot vazifasini talaba o‘rniga bajarmasligi lozim. O‘zgartirilgan shartlar qayd etilib, natijaning qiyoslanuvchanligi tekshiriladi.

Ta’lim mashg‘ulotidagi baholash bilan undan tadqiqot ma’lumoti sifatida foydalanish ajratiladi. Video yozish, foydalanish doirasi va saqlash muddatiga rozilik olinadi; tadqiqotda qatnashmaslik akademik bahoni pasaytirish asosi qilinmaydi. BERA o‘qituvchi va tadqiqotchi rollari qo‘shilganda vakolat tengsizligiga e’tibor qaratadi [7, 19-band]. O‘zbekistonning “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni ta’lim oluvchining zo‘ravonlik va shaxsiy haqoratdan himoyalanishini belgilaydi [8, 47-modda].

Tizimning asosiy cheklovi, uning hali empirik sinovdan o‘tmaganidir.

Simulyatsiyadagi madaniy me’yorlar, aktyorlik, yozma savodxonlik va baholovchi kutishi natijaga ta’sir etishi mumkin. Shuning uchun u hozircha rivojlantiruvchi tadqiqot vositasi sifatida taklif qilinadi; kasbga yaroqlilik yoki jazolovchi kadrlar qarorining mustaqil asosi emas. Haqiqiy pedagogik amaliyotga ko‘chirish alohida, yangi dalillarni talab etadi.

XULOSA

Bo‘lajak o‘qituvchilarning interpersonal intellekt ko‘nikmalarini baholash uchun mezonli-diagnostik tizim taklif etildi. Uning nazariy natijasi kognitiv-perseptiv, emotsional-empatik, kommunikativ-hamkorlik va refleksiv-regulyativ komponentlarni vaziyatli mulohaza, kuzatilgan ijro va refleksiv tuzatish dalillari bilan bog‘lashdan iborat. Integratsiya manbalarni qo‘shish emas, ularning qaysi xulosani tasdiqlashi yoki cheklashini aniqlash sifatida talqin qilindi.

Metodik natija to‘rt darajali rubrika, topshiriq, kuzatuv, refleksiya protokoli va dalillar tafovutini tekshirish qoidalaridir. Dalil yetishmasligi past darajadan, yordamsiz ijro ko‘mak ostidagi ijrodan, o‘zini tavsiflash esa amaliy ko‘nikmadan farqlandi. Amaliy tavsiya pedagogika fanlarida har bir diagnostik xulosani aniq epizod va keyingi rivojlantiruvchi mashq bilan bog‘lashdir. Baholash xulosalarining asoslanganligi, baholar ishonchliligi va tizimning o‘qitishdagi foydasi keyingi empirik tadqiqotlarda tekshirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Blömeke S., Gustafsson J.-E., Shavelson R.J.Beyond Dichotomies: Competence Viewed as a Continuum // Zeitschrift für Psychologie. 2015. Vol. 223, No. 1. P. 3–13. DOI: 10.1027/2151-2604/a000194

2. Mouw J. M., Fokkens-Bruinsma M., Snippe A. Assessing Complex Skills in a Virtual Reality Context: Capturing the Development of Pre-Service Teachers’ Classroom Management Strategies // Education Sciences. 2025. Vol. 15, No. 1. Article 2. DOI: 10.3390/educsci15010002

3. Jeisy E., Berthold C., Baumgartner M. Pre-service teachers’ situation-specific skills regarding classroom management in physical education: validation of a video-based test instrument // Frontiers in Education. 2026. Vol. 11. Article 1751591. DOI:

10.3389/feduc.2026.1751591

4. American Educational Research Association; American Psychological Association; National Council on Measurement in Education. Standards for Educational and Psychological Testing. Washington, DC: AERA, 2014. Chapters 1–3. Elektron nashr: testingstandards.net

5. Andrade H. L. A Critical Review of Research on Student Self-Assessment // Frontiers in Education. 2019. Vol. 4. Article 87. DOI: 10.3389/feduc.2019.00087

6. Cohen J. Weighted kappa: Nominal scale agreement with provision for scaled disagreement or partial credit // Psychological Bulletin. 1968. Vol. 70, No. 4. P. 213–220. DOI: 10.1037/h0026256

7. British Educational Research Association. Ethical Guidelines for Educational Research. 5th ed. London: BERA, 2024.

8. O‘zbekiston Respublikasi. “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun. 23.09.2020, O‘RQ-637-son. 47-modda. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.